

TALIJANI U ISTRI

IRENA HUMAR

UVOD

Tema ovog rada je specifična skupina stanovništva – talijanska manjina, odnosno stanovništvo talijanske narodnosti koje živi i djeluje na prostoru Istarske županije. Radi se o aktualnoj problematici koja se u našoj literaturi nije dovoljno obrađivala ili se obrađivala s različitim političkim i ideološkim konotacijama.

Povoljni geografski smještaj Istre na krajnjem sjeveroistočnom dijelu Jadranskog mora koje se duboko uvuklo u europsko kopno, kao i povoljan geografski položaj, učinili su Istru ekološki predodređenim za razvoj i dugotrajan kontinuitet naseljavanja. Istarski je poluotok oduvijek privlačio različite narode, ali je često bio i poprištem sukoba različitih interesa, koji su se mnogo puta lomili upravo na narodima što su nastanjivali taj prostor. Posljedica toga bile su česte promjene u narodnosnom sastavu Istre.

Stanovništvo talijanske narodnosti od davnina je bila jedna od glavnih komponenti narodnosne strukture Istre. Danas Talijani predstavljaju najbrojniju narodnosnu manjinu u Istri. Prema popisu iz 1991. godine zabilježeno je 15 306 stanovnika talijanske narodnosti.

Ovim se radom nastoji dati kompleksan prikaz talijanske narodnosti u Istri u tijeku njezina povijesno-geografskog razvoja, prostorni razmještaj, osnovna strukturna i kulturno-geografska obilježja, kao i naznačiti njezin mogući razvoj u budućnosti.

POVIJESNO-GEOGRAFSKI RAZVOJ NARODNOSNE STRUKTURE ISTRE

Istra je od davnine predstavljala područje susreta različitih naroda i kultura. Najstariji

potvrđeni dokazi o naseljenosti Istre sežu u razdoblje između 1200. i 1000. g. pr. n. e., kada istarski poluotok naseljavaju Histri. Histri stvaraju inicijalnu prostornu organizaciju s karakterističnim gradinskim naseljima. Najznačajniji čimbenici koji su utjecali na razvoj i rasprostranjenost gradinskih naselja proizlazili su iz potrebe za sigurnošću i iz vrijednosti tla za razvoj ekstenzivnog stočarstva i primitivnog ratarstva. Gradinska su naselja specifičan tip fortifikacijskih naselja koja nastaju na reljefno teže pristupačnim, ali za obranu pogodnim uzvišenjima.

Raznolik i bogat život histarske kulture nasilno je prekinut kada su Rimljani 117. g. pr. n. e. okupirali Istru. U rimskom je razdoblju razvoj naselja i naseljenosti bio podređen prometno-geografskoj valorizaciji prostora, gospodarskom razvoju i nastanku urbanih središta u priobalju. Razmjerno mirne prilike u tijeku rimske vladavine, kao i mnogobrojne tehnološke inovacije omogućile su stvaranje velikih gradskih središta poput Pule, Poreča, Rovinja, Novigrada, Umaga i Labina. Gusto naseljeni gradovi potiču progresivniji razvoj ratarstva. Za rimsko je razdoblje karakterističan nastanak *agera* koji su najbolji primjer dalekosežnih promjena u geografskoj valorizaciji prostora. *Agerima* se obuhvaćaju najvrjednije agrarne površine na kojima se razvija intenzivno agrarno iskorištavanje. Njihovo izdvajanje iz stočarskih površina utječe na prostornu redukciju ekstenzivnog stočarstva, koje se povlači na nepovoljnije površine; rezultat je toga intenziviranje procesa degradacije vegetacije i erozije tla u unutrašnjoj Istri. Osvojivši Istru, Rimljani romaniziraju poluotok - uvode latinski jezik i rimsku kulturu. Romanizacija je trajala do IV. stoljeća naše ere stvarajući od

došljaka sa svih strana carstva i domaćih Histra novo istarsko stanovništvo – istarske Rimljane. Novo je stanovništvo gušće naseljavalo zapadni priobalni pojas, gdje su se nalazila najveća gradska naselja istarskog poluotoka.

Osnovni elementi pejzaža antičko-rimskog razdoblja gube se u nesigurnom srednjovjekovnom razdoblju za koje su značajne stalne provale barbara, ratovi i epidemije. Zbog obrambenih pogodnosti došlo je do ponovnog oživljavanja gradinskih, akropoljskih naselja u unutrašnjosti, a oblikuje se i novi tip ruralno-kulturnog pejzaža koji se temelji na naturalno-ekonomskim odnosima, bez gradskih središta, trgovinske razmjene, komunikacija i prometa. Jedini izuzetak čine antički gradovi u priobalju koji već u ranom srednjem vijeku obnavljaju svoje funkcije u skromnijem obliku. U srednjovjekovnom je razdoblju uslijedila značajna slavenizacija Istre. Prvi slavenski došljaci stigli su na područje istarskog poluotoka na prijelazu iz VI. u VII stoljeće. Za razliku od ostataka romaniziranih starosjedilaca koji se zadržavaju u gradovima zapadne Istre, Hrvati predstavljaju ruralno stanovništvo unutrašnjeg i istočnog dijela poluotoka, a s vremenom postaju brojčano nadmoćniji. Takav razmještaj stanovništva doveo je do jasno izraženog socijalno-ekonomskog dvojstva između romanske i slavenske kulture.

Nakon učestalih promjena vladara, koje su karakterizirale feudalno razdoblje srednjeg vijeka, došlo je do sve značajnije polarizacije vlasti u Istri na austrijski i mletački dio. Razvoj istarskih gradova Venecija je potpuno podredila svojim interesima, ograničavajući njihovu političku slobodu i sprečavajući njihovu gospodarsku inicijativu. Istarska gradska središta na obali pod venecijanskom vlašću stagniraju i gube na važnosti, a u unutrašnjosti Istre nastavlja se proces erozije i degradacije tla zbog pojačanog intenzivnog stočarstva. Gospodarsku je krizu pratila i

teška demografska situacija nastala zbog stalnih graničnih sukoba između austrijske i mletačke vlasti, epidemija kuge i malarije, uskočkih ratova i prodora Turaka u sjeverne dijelove poluotoka. I mletačka i austrijska vlast nastojale su popraviti katastrofalno demografsko stanje potičući kolonizaciju. U Istru dolaze kolonisti hrvatskoga, talijanskog, grčkog i albanskog podrijetla. Veliku skupinu predstavljali su i Istrorumunji, odnosno aromunski Vlasi ili Čiči koji naseljavaju obronke Učke i Čičarije. Najbrojniji su svakako bili kolonisti hrvatske narodnosti, a posredstvom Venecije došlo je do znatnog širenja talijanskog utjecaja u Istri.

Nakon propasti Mletačke Republike Istra je, s kraćim prekidom, pod austrijskom vlašću do kraja prvoga svjetskog rata. Istra je, uz ostali dio hrvatskog primorja, bila jedino primorsko područje Austro-Ugarske monarhije pa joj se u skladu s tim značenje povećalo. Razvoj istarskih priobalnih gradova, naročito Pule koja postaje glavna austrijska ratna luka, te golemo tržište kontinentalne Austro-Ugarske pogodovali su razvoju istarske poljoprivrede i gospodarstva. Osnovna kulturno-geografska razlika nastala još u rimskom razdoblju između priobalja i zaravni jugozapadne Istre naspram unutrašnjosti, u austrijskom razdoblju postaje još naglašenija. Priobalni pojas poprima izgled specijaliziranih vinogradarsko-voćarsko-povrtničkih zona, dok se u unutrašnjosti razvija tradicionalno polikulturno gospodarstvo s razvijenim sitnim stočarstvom. Gospodarsko blagostanje u Istri utjecalo je na demografske tokove prema tom području. Zahvaljujući redovitim popisima stanovništva, koji se u Istri provode od sredine XIX. stoljeća može se detaljnije analizirati narodnosna struktura istarskog poluotoka. Na etnički miješanom području Istre u razdoblju 1880.-1910. godine izdiferencirale su se četiri brojčano značajne narodnosti: hrvatska, talijanska, njemačka i slovenska (tab. 1).

Tab. 1. Narodnosni sastav Istre od 1880. do 1910.

godine	UKUPNO		HRVATI		TALIJANI		SLOVENC		NIJEMCI		OSTALI	
1880.	160 000	100%	63 666	39,8%	78 641	49,2%	6 929	4,3%	4 157	2,6%	6 607	4,1%
1890.	176 196	100%	81 842	46,4%	79 100	44,9%	3 846	2,2%	4 794	2,7%	6 614	3,8%
1900.	194 445	100%	85 439	43,9%	91 944	47,3%	4 750	2,5%	5 115	2,6%	7 207	3,7%
1910.	236 981	100%	108 615	45,8%	97 766	41,2%	6 283	2,7%	10 094	4,3%	14 223	6,0%

Izvor: Klemenčić, M., Kušar, V., Richter, Ž. (1993.): Promjene narodnosnog sastava Istre, Društvena istraživanja, 4-5, Zagreb

Glavni konkurentski odnosi izbijaju između hrvatske i talijanske narodnosti, jedinih koje bilježe iznad 40% udjela u narodnosnoj strukturi Istre. Talijanska narodnosna zajednica u promatranom razdoblju bilježi apsolutni porast stanovništva, no u relativnom udjelu zabilježene su oscilacije. Oscilacije se mogu objasniti samim popisnim kriterijem, tj. određivanjem narodnosti s obzirom na "Umgangssprache". Govorni, komunikacijski jezik, naročito je bilo teško odrediti u jezično miješanim područjima pa su se ovisno o npr. trenutačnoj političkoj situaciji ili procjeni samih popisivača u takvim područjima rezultati s lakoćom modificirali. Izuzetno visok udio talijanske zajednice također je upitan. Talijanski jezik, koji je austrijska vlast favorizirala, postao je službeni jezik u Saboru i ostalim javnim ustanovama, pa se njime koristio i velik broj Hrvata i Slovenaca, a na taj je način vjerojatno došlo do pretvaranja stanovitoga broja Hrvata i Slovenaca u Talijane. Osnovni prostorni razmještaj stanovništva Istre nije se znatno promijenio u odnosu prema prethodnim razdobljima. Najveća koncentracija stanovništva talijanske narodnosti zabilježena je uz zapadnu i južnu obalu Istre, dok se u unutrašnjosti poluotoka njihova prisutnost bilježi samo oazno, s većim koncentracijama u gradovima. Za razliku od Talijana, hrvatsko stanovništvo zauzima površinski veći dio istarskog poluotoka nastanjujući njegov unutrašnji, sjeverni i istočni dio.

Gospodarski napredak Istre, nastao kao posljedica uspješne valorizacije prostora u mirnodopskom razdoblju Austro-Ugarske monarhije, naglo je prekinut za vrijeme talijanske vladavine. Umjesto jedne od najjužnijih pokrajina velikoga i prostranog zaleđa izrazito kontinentalne države, Istra je odjednom postala najsjevernije primorsko područje jedne tipično maritimne zemlje. Nakon talijanske okupacije došlo je do većih promjena

u demografskoj strukturi Istre. Opće smanjenje broja stanovništva posljedica je prvog svjetskog rata, ali i znatne emigracije koja je uslijedila zbog već navedenog gospodarskog nazadovanja, ali i političkih promjena što ih je prouzročila talijanska okupacija. Nakon uspostave fašističkog režima došlo je do nasilnog ukidanja prava hrvatskom narodu. Računa se da je u tom razdoblju uslijed političke i gospodarske emigracije iz čitave Istre iselilo oko 30 000 stanovnika. Manjak stanovništva nastao iseljavanjem Hrvata i Slovenaca djelomično je kompenziran forsiranim doseljavanjem privilegiranog talijanskog stanovništva. Nasilno doseljavanje stanovništva s apeninskog poluotoka provodila je talijanska vlast kako bi učvrstila političku dominaciju nad Istrom. U narodnosnoj strukturi Istre, prema popisu iz 1921. godine, isticale su se tri narodnosti: talijanska, hrvatska i slovenska. Talijanska je narodnost u promatranom razdoblju porasla za čak 36%, ukupno stanovništvo smanjilo se za 15%, a stanovništvo hrvatske narodnosti smanjilo se za 46% odnosno za otprilike 80 000 stanovnika (tab. 2).

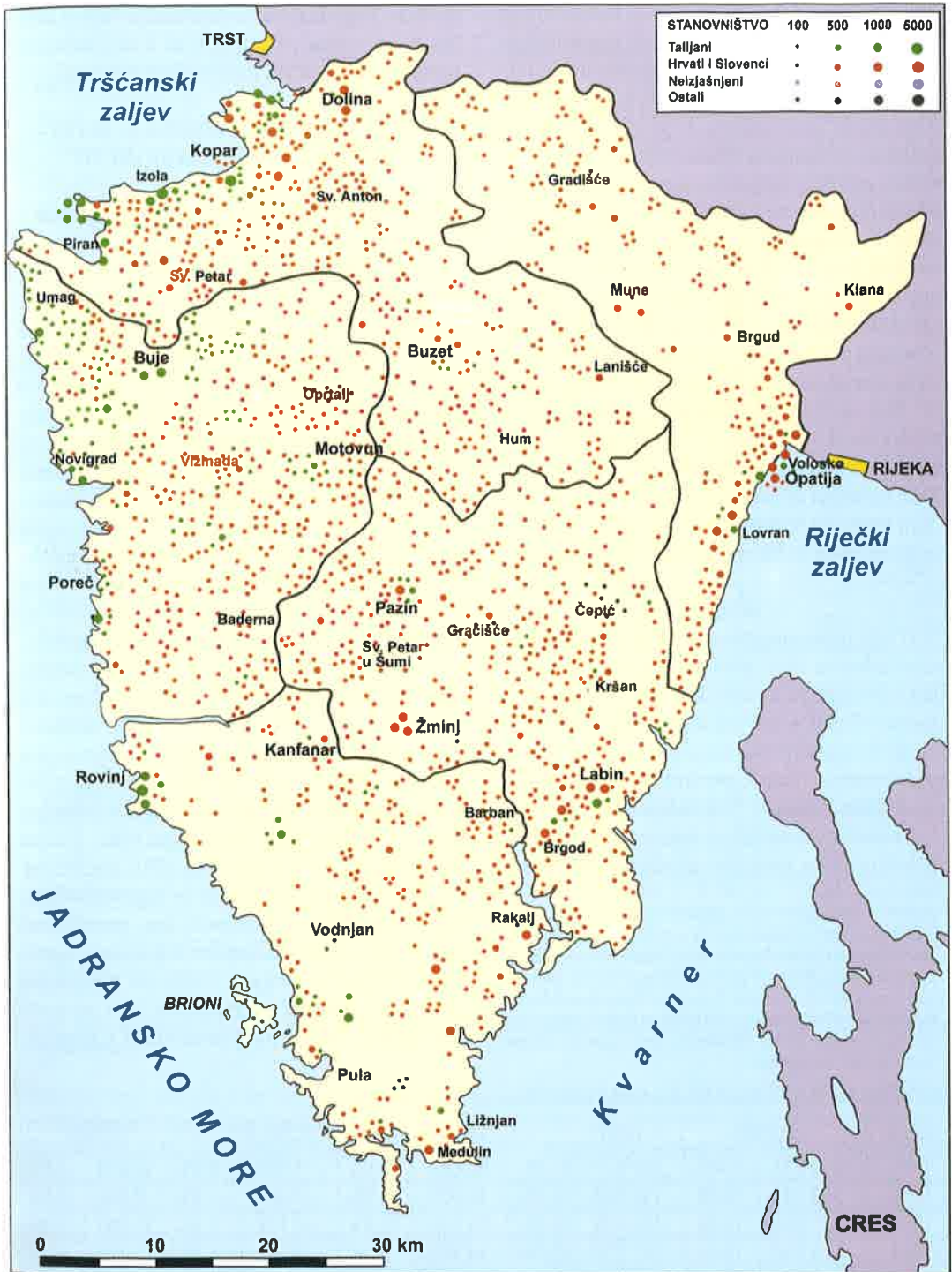
U relativnom omjeru Talijani su činili 58,2%, a Hrvati 26,3% stanovnika Istre. No, valjanost rezultata objavljenih popisom iz 1921. godine veoma je diskutabilna. Mjerilo određivanja narodnosti prema govornom jeziku već je i u austrijskom razdoblju pokazalo svoje nedostatke, a budući da su se zbog političke situacije i uvođenja fašističke diktature teror i strah nad slavenskom, naročito hrvatskom narodnosti pojačali, to su i moguće modifikacije prilikom narodnosnog izjašnjavanja bile veće.

Konačno oslobođenje i priključenje istarskog poluotoka matici zemlji dočekano je u izuzetno teškim gospodarskim, političkim uvjetima koji su se odrazili i na demografske prilike u Istri. Nakon drugog svjetskog rata Istra je ponovno

Tab. 2. Stanovništvo Istre od 1910. do 1936.

godine	UKUPNO		HRVATI		TALIJANI		SLOVENC		NIJEMCI		OSTALI	
1910.	404 309	100%	168 116	41,6%	147 416	36,4%	55 365	13,7%	13 279	3,3%	20 133	5,0%
1921.	343 401	100%	90 262	26,3%	199 942	58,2%	47 489	13,8%	-	-	5 708	1,7%
1931.	297 526	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1936.	296 460	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

Izvor: Perselli, Guerrino (1993.): I censimenti della popolazione dell'Istria, con Fiume e Trieste, e di alcune città della Dalmazia tra il 1850 e il 1936, Centro di ricerche storiche-Rovigno, Etnia IV, Trieste-Rovigno.

Sl.2. Narodnosni sastav Istre 1945.

zahvaćena neočekivano brojnim iseljavanjem stanovništva, te postaje jedna od najizrazitijih emigracijskih regija Hrvatske. Radikalne političke i gospodarske promjene dovele su do iseljavanja dijela stanovništva koje nije bilo zadovoljno novonastalom situacijom. Iseljavanje je najviše zahvatilo talijansku narodnost koja se od gotovo dominantne komponente u narodnosnoj strukturi stanovništva pretvorila u narodnosnu manjinu. No, uz talijansko stanovništvo, u spomenutom je razdoblju Istru napustio i dio stanovništva hrvatske i slovenske narodnosti. Nažalost, točan broj optanata gotovo je nemoguće odrediti. On se prema talijanskim izvorima kreće od oko 200 000 do 350 000 optanata¹, dok je prema hrvatskim stručnjacima nešto manji. Vladimir Žerjavić iznosi sljedeće podatke:

- broj optanata iz Slovenije	22 352	
- broj optanata iz zone "B"	25 062	
- broj optanata iz Hrvatske	119 000	Talijana
	25 000	Hrvata
	ukupno:	191 414

U Istri je prema prvom poslijeratnom popisu stanovništva iz 1945. godine zabilježeno smanjenje ukupnog broja stanovnika, a naročito je naglašeno smanjenje relativnog udjela talijanske narodnosti. Smanjenje Talijana u narodnosnoj strukturi Istre nastavljeno je sve do 1981. godine kada je zabilježeno samo 7 726 Talijana (tab. 3).

Prostorni je razmještaj stanovništva u ovom razdoblju usko povezan sa naglim razvojem

¹ Optanti ili esuli nazivi su za Talijane koji su napustili Istru. Problem njihova obeštećenja za napuštenu, a za vrijeme Titove Jugoslavije konfisciranu imovinu u današnjoj Hrvatskoj i Sloveniji, ponovno je aktualiziran. Italija je raspravljala o isplaćivanju naknade, Hrvatska i Slovenija obvezale su se Italiji nadoknaditi oko 120 milijuna dolara. Slovenija, otvarajući svoje tržište nekretnina, pravo prvog otkupa imovine daje Talijanima.

Tab. 3. Ukupno stanovništvo i narodnosni sastav Istre od 1945. do 1981.

godine	UKUPNO		HRVATI		TALIJANI		SLOVENC		OSTALI	
1945.	210 517	100%	142 427	67,7%	56 682	26,9%	1 330	0,6%	10 078	4,8%
1948.	183 340	100%	136 693	74,6%	40 007	21,8%	3 401	1,9%	2 960	1,6%
1953.	175 094	100%	134 479	76,8%	23 249	13,3%	4 171	2,4%	13 195	7,5%
1961.	176 838	100%	147 250	83,3%	14 353	8,1%	3 461	1,9%	11 774	6,7%
1971.	175 199	100%	139 729	79,7%	11 502	6,6%	3 084	1,8%	20 884	11,9%
1981.	188 332	100%	134 892	71,6%	7 726	4,1%	2 475	1,3%	39 620	21,1%

Izvor: Klemenčić, M., Kušar, V., Richter, Ž. (1993.): Promjene narodnosnog sastava Istre, Društvena istraživanja, 4-5, Zagreb
Roglić, J., Maixner, R., Čermelj, L., Gržetić, M., Pucić, I. (1946.): Cadastre National de l'Istrie, L'Institut Adriatique, Sušak.

turizma. Zapadna priobana područja bilježe izraziti populacijski porast, dok se u unutrašnjosti nastavljaju negativni populacijski trendovi.

TALIJANSKA NARODNOST U ISTRI U SUVREMENOM RAZDOBLJU

NARODNOSNI SASTAV ISTRE PREMA POPISU 1991.

Od mnogobrojnih narodnosti koje nastanjuju prostor Istarske županije mogu se prema popisu iz 1991. godine izdvojiti tri najzastupljenije skupine stanovništva: hrvatsko i talijansko stanovništvo te stanovništvo koje je iskazalo regionalnu pripadnost (tab. 4). Najzastupljenije je svakako stanovništvo hrvatske narodnosti, no relativni udio Hrvata od 54,61% znatno se smanjio u odnosu prema prijašnjim popisima stanovništva (1971. – 79,75%; 1981. – 71,63%). Jedan od glavnih razloga smanjenja udjela hrvatske narodnosti u ukupnom stanovništvu Istre svakako je mogućnost izjašnjavanja stanovništva iskazivanjem regionalne pripadnosti. Iskazivanje regionalne pripadnosti, kao jedan od oblika neizjašnjavanja o nacionalnoj pripadnosti, u Hrvatskoj je po prvi puta statistički registrirano prilikom popisa stanovništva iz 1981. godine. Regionalno izjašnjavanje u svim županijama Republike Hrvatske gotovo je zanemarivo, osim u Istarskoj županiji, gdje je prilikom popisa 1981. godine zabilježeno 1,92%, a popisom 1991. godine čak 18,12% stanovništva koji su se regionalno izjasnili. Naglašen regionalizam, kao specifičnost Istre u odnosu prema ostalim dijelovima Republike Hrvatske, odraz je različitih čimbenika povijesne, kulturne, gospodarske, ali i geografske naravi. Stalne promjene vlasti i granica,

Tab. 4. Narodnosni sastav Istarske županije 1991.

	BUJE	BUZET	LABIN	PAZIN	POREČ	PULA	ROVINJ	UKUPNO
UKUPNO	23 877	7 439	25 983	19 006	22 988	85 326	19 727	204 346
Hrvati	9 422	4 419	11 545	15 026	12 535	47 359	11 290	111 596
Crnogorci	80	2	36	17	58	804	44	1 041
Makedonci	30	6	21	16	61	385	36	555
Muslimani	643	108	2 013	63	281	2 838	278	6 224
Slovenci	754	120	245	62	219	1 256	152	2 808
Srbi	1 000	58	523	100	900	6 424	749	9 754
Albanci	274	21	87	6	356	494	209	1 447
Austrijanci	5	-	2	1	7	12	7	34
Bugari	5	-	1	-	4	36	1	47
Česi	8	2	4	-	13	55	17	99
Grci	-	-	1	-	-	4	1	6
Mađari	72	-	2	2	83	302	119	580
Nijemci	17	-	3	2	15	40	16	93
Poljaci	2	-	2	-	6	22	3	35
Romi	55	-	-	2	1	575	4	637
Rumunji	6	-	4	4	7	14	18	53
Rusi	6	1	2	2	3	19	6	39
Rusini	9	-	-	-	2	18	-	29
Slovaci	26	-	5	4	24	77	26	162
Talijani	5 528	205	421	272	1 336	5 375	2 169	15 306
Turci	32	-	5	-	5	3	6	51
Ukrajinci	8	-	1	-	4	26	3	42
Židovi	2	-	1	-	1	5	2	11
Ostali	32	3	44	12	33	99	19	242
Neizjašnjeni	913	215	722	321	425	2 782	636	6 014
Jugoslaveni	787	78	534	192	647	4 642	421	7 301
Reg. pripadnost	3 894	2 096	9 324	2 723	5 465	10 270	3 255	37 027
Nepoznato	267	105	435	179	497	1 390	240	3 113

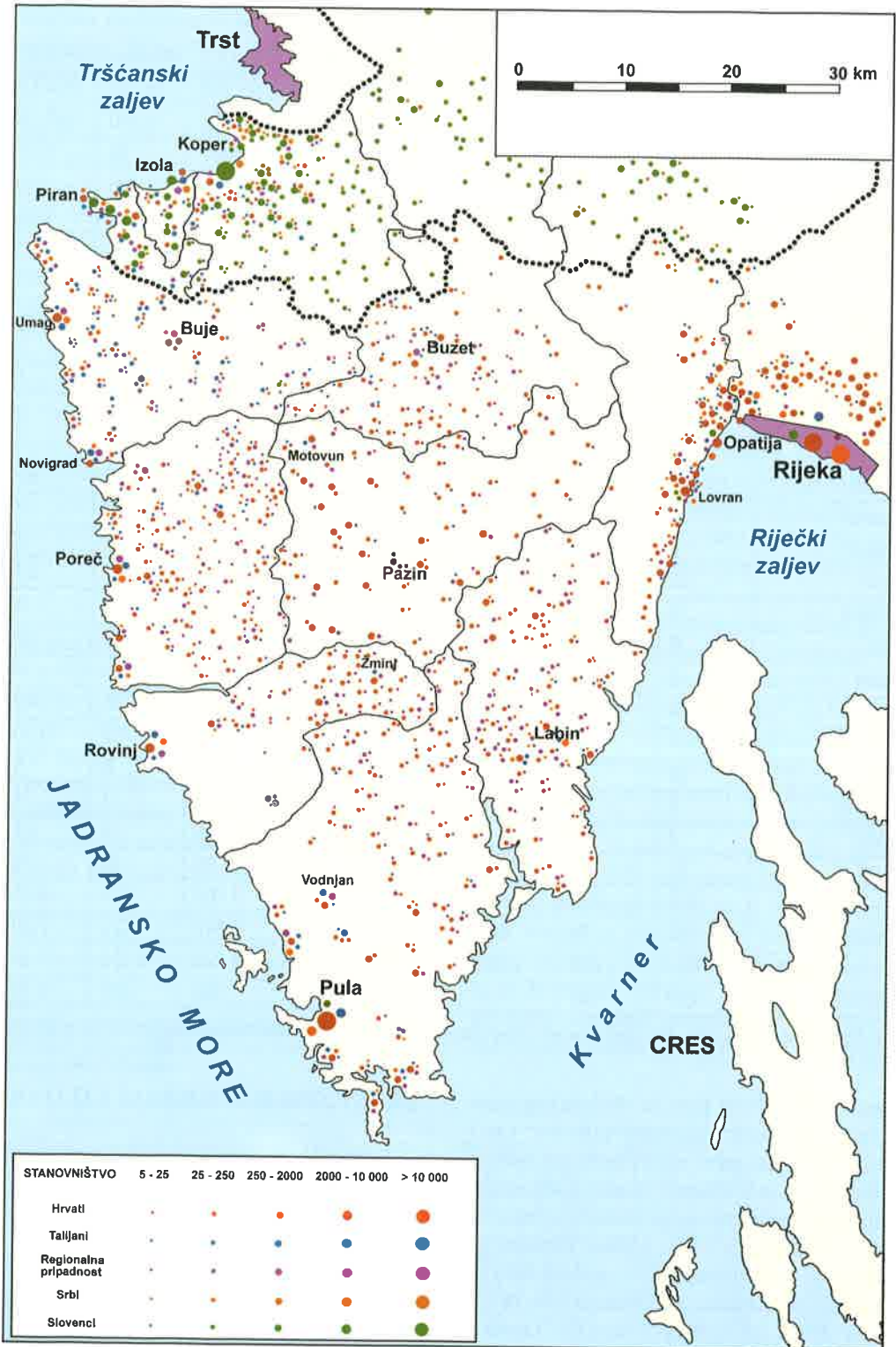
Izvor: Popis stanovništva 1991., Narodnosni sastav stanovništva Hrvatske po naseljima, Dokumentacija 881, RZ za statistiku, Zagreb 1992.

smjenjivanje država koje su vladale istarskim poluotokom i njegovim stanovništvom, kao i dugovremenska odvojenost Istre od matice zemlje ojačali su u svijesti istarskih ljudi osjećaj zavičajne pripadnosti koji se očitovao i prilikom popisa stanovništva 1991. godine. Iskazivanje regionalne pripadnosti 1991. godine bilo je najučestalije u općini Sv. Nedilja (50,78%), općini Raša (37,49%) i općini Oprtalj (36,25%).

PROSTORNI RAZMJETAJ TALIJANA

Talijansko stanovništvo koje je od davnina nastanjeno na teritoriju istarskog poluotoka danas predstavlja jednu od značajnih narodnosnih manjina Republike Hrvatske (sl. 3).

Popis stanovništva iz 1991. godine po prvi je puta u razdoblju nakon Drugog svjetskog rata zabilježio porast broja stanovnika talijanske narodnosti. Relativni udio talijanske narodnosti

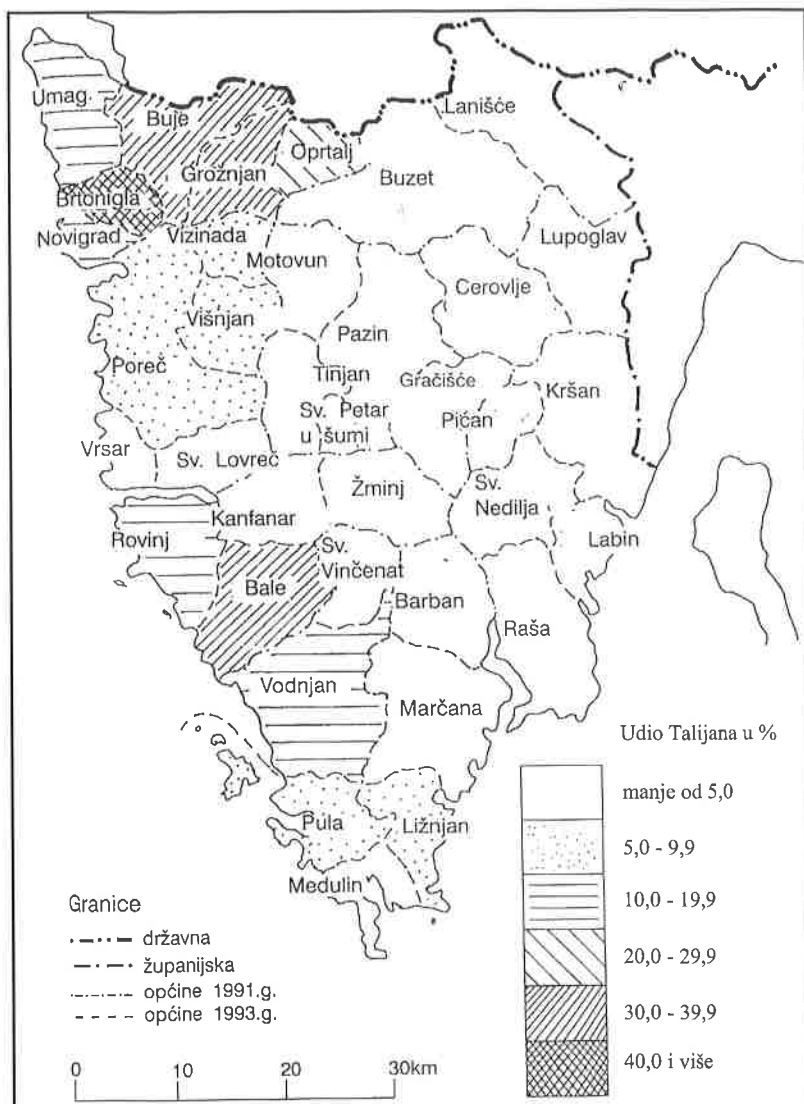

Sl.3. Narodnosni sastav Istre 1991.

u ukupnom stanovništvu Republike Hrvatske iznosio je 0,4%. Prisutnost Talijana zabilježena je u svim županijama Republike Hrvatske, a svakako prednjači Istarska županija u kojoj se nalazi više od 70% svih Talijana nastanjenih u Republici Hrvatskoj. Talijanska narodnosna skupina u Istri čini autohtonu narodnosnu manjinu, a pripadnost toj skupini prilikom popisa 1991. godine iskazalo je 7,5% ukupnog stanovništva Istarske županije. Kao područje s respektabilnom talijanskom manjinom u Istarskoj županiji mogu se izdvojiti grad

Buje (30,6% narodnosno opredijeljenih Talijana) te općine Bale (30,9%), Grožnjan (37,7%) i Brtonigla (46,4%). Talijanska je narodnosna manjina koncentrirana uglavnom duž zapadne obale Istre dok je u središnjem i istočnom dijelu poluotoka te dijelu zapadnog obalnog područja (oko Vrsara) zastupljena u zanemarivim udjelima (sl. 4).

Talijansko stanovništvo nastanjeno na istarskom poluotoku tradicionalno je vezano uz gradove. Već i prema prvim popisima stanovništva vršenim za vrijeme vladavine Austrije, a kasnije

Sl. 4. Udio talijanskog stanovništva u Istarskoj županiji na osnovi narodnosnog izjašnjavanja prilikom popisa 1991. (po općinama – razgraničenje 1.1.1993.).

Izvor: (26)

i Italije, talijansko je stanovništvo dominiralo u urbanim središtima. Prema popisu stanovništva iz 1991. godine talijansko je stanovništvo prisutno u većem broju istarskih gradova. To se posebno odnosi na Pulu, Rovinj i Buje gdje živi brojna talijanska manjinska zajednica. U relativnom smislu talijanska manjina najveća je u Bujama (30,6% ukupnog stanovništva grada) te u Rovinju (13,1%).

STRUKTURNA OBILJEŽJA STANOVNIŠTVA TALIJANSKE MANJINE

Podaci koji se odnose na analizu strukturnih obilježja talijanskog stanovništva vrlo su oskudni, a temelje se na istraživanjima provedenim na članovima "Zajednice Talijana". Članstvo u Zajednicu Talijana mogu ostvariti građani s prebivalištem u Republici Hrvatskoj ili Sloveniji koji se narodnosno izjašnjavaju kao Talijani ili im je materinski jezik talijanski. Uz punopravne članove pravo učlanjenja imaju i građani koji se narodnosno ne izjašnjavaju kao Talijani, ali su spremni podržati program i aktivnosti Zajednice Talijana. Takvi se članovi nazivaju članovima simpatizerima.

STRUKTURA PO SPOLU

Analiza spolne strukture odnosi se na cjelokupno članstvo Zajednice Talijana. Uočava se brojčana prevlast žena (51,77%) nad muškarcima (48,23%). Udio muških pripadnika Zajednice Talijana u Hrvatskoj iznosi 48,50%, dok je u Sloveniji mnogo niži i iznosi 45,62%. Udio ženskih pripadnika Zajednice Talijana u Hrvatskoj iznosi 51,50%, a u Sloveniji 54,38%.

DOBNA STRUKTURA

Za analizu dobne strukture sudjelovali su upisani članovi u Zajednicu Talijana čija je dob po-

znata, a stariji su od 18 godina. Takvih je članova bilo 15 771 odnosno 77,5% ukupnog članstva. Veliki je nedostatak analize nezastupljenost do- bne skupine do 18 godina, a razlog je tome njihova neučlanjenost u Zajednice Talijana. Najveći je problem talijanske etničke grupe vrlo visoka zastupljenost stanovništva starijega od 60 godina. Ukoliko promatramo tu dobnu skupinu u vremenskom razdoblju od 1948. do 1991. godine, možemo uočiti da se naglo povećala. Talijansko stanovništvo starije od 60 godina činilo je 1948. godine 13,3% od ukupnog broja Talijana, 1953. godine njihov se relativni udio neznatno povećao i iznosio je 13,6%, da bi 1971. godine došlo do znatnijeg povećanja ove dobne skupine na 27,0%. Godine 1981. (za koju su navedeni podaci u grafikonu) udio starog stanovništva iznosio je 31,7%, a 1991. godine došlo je do neznatnog smanjenja na 31,3%. Suprotnu tendenciju razvoja imalo je mlado stanovništvo. Stanovništvo dobne skupine do 19 godina činilo je 1948. godine trećinu talijanskog stanovništva, 1953. godine njihov se udio smanjio na 32,2% i od tada počinje znatno smanjenje te dobne skupine. Godine 1971. mlado je stanovništvo činilo 20,6% ukupnog talijanskog stanovništva, 1981. godine 13,2%, a 1991. godine relativni udio mladog stanovništva porastao je na 17,4%. Porast u ukupnom broju stanovnika talijanske narodnosti koji je zabilježen u razdoblju od 1981. do 1991. godine pozitivno se odrazio i na promjene u dobnoj strukturi. No, unatoč zabilježenom porastu, udio starog stanovništva u dobnoj strukturi talijanske manjine ostaje izrazito visok (iznad 30%), dok je zastupljenost mladog stanovništva vrlo niska (manje od 20%).

Vidljiva je razlika u dobnoj strukturi između cjelokupnog stanovništva Hrvatske i talijanske manjine (tab. 5). Talijanska je manjina u dobnim skupinama do 45. godine zastupljena ispod prosjeka u odnosu prema cjelokupnom stanovništvu Hrvatske, dok je zastupljenost talijanske manjine

Tab. 5. Dobni sastav ukupnog stanovništva Hrvatske i talijanske manjine po petogodišnjim skupinama 1991.

		0-4	5-9	10-14	15-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50-54	55-59	60-64	65-69	70-74	>75	nepoz.	UKUP.
Stanov. Hrvatske	aps.	280 058	314 087	331 428	328 288	320 222	342 388	385 858	375 081	345 488	258 848	304 427	311 402	278 848	218 488	118 878	218 888	72 007	4 784 285
	rel.	5,05	0,58	0,88	0,82	0,88	7,17	7,85	7,84	7,22	5,48	0,98	0,51	5,88	4,58	2,58	4,58	1,51	180
Talijanska manjina	aps.	700	923	1 088	1 010	1 082	1 067	1 227	1 335	1 378	1 180	1 045	1 025	1 888	1 758	1 057	1 954	118	21 303
	rel.	3,28	4,33	5,80	4,74	4,84	5,10	5,78	0,27	0,47	5,58	7,72	0,84	8,81	8,24	4,88	0,17	0,58	100

u svim dobnim skupinama iznad 45. godine znatno iznad prosjeka.

EKONOMSKA STRUKTURA

Analiza ekonomske strukture talijanskog stanovništva provedena je na razmjerno malom uzorku, što dovodi u pitanje njezinu reprezentativnost. Prema tom istraživanju, najzastupljeniju kategoriju predstavljaju radnici, odnosno zaposleni u sekundarnom sektoru. Glavni je razlog tome dobra zastupljenost i značaj industrije koja je tradicionalno razvijena na pulskom području. Jače su zastupljene i trgovačke djelatnosti, što je u skladu s turističkom usmjerenošću Istre, kao glavne turističke regije Republike Hrvatske. Od ostalih su zanimanja najzastupljenija službenička, nešto manje ima prosvjetnih radnika, namještenika javne uprave, tehničara različitih profila. Neznatan je udio rukovoditelja, slobodnih zanimanja i malih poduzetnika. Udio zaposlenih u primarnom sektoru iznimno je malen jer su poljoprivreda i ribarstvo dopunska zanimanja mnogih čije je glavno zanimanje u

Tab. 6. *Socijalno-ekonomska struktura Talijana u općini Pula 1991.*

	aps.	rel.
umirovljenici	1 578	29,58%
kućanice	678	12,69%
obrtnici, trgovci i mali poduzetnici	100	1,87%
slobodna zanimanja	22	0,41%
rukovoditelji i sveučilišni profesori	6	0,11%
nesamostalna zanimanja	375	7,03%
nastavnici	183	3,43%
tehničari	309	5,79%
službenici	607	11,38%
kvalificirani radnici	918	17,21%
obični radnici	504	9,45%
poljoprivrednici i ribari	56	1,05%
UKUPNO	5 335	100%

Izvor: Radin, F., Bergnach, L. (1992.-1993.): *La minoranza italiana in Istria, Fiume e Quarnero-bisogni e aspettative verso la cultura italiana, l'Europa, il futuro; Indagine svlta per conto del Ministero degli Affari Esteri del Governo Italiano allo scopo di fornire un supporto all'azione politica, economica e culturale dell'Unione Italiana dell'Istria, Fiume e Quarnero, I.S.I.G. Gorizia.*

nekom drugom sektoru. Visok je udio ispitanika koji se ne nalaze u radnom odnosu. Tako npr. umirovljenici i domaćice čine više od trećine ispitanika.

OBRAZOVNA STRUKTURA

Analiza strukturnih obilježja članova Zajednice Talijana provedena je s obzirom na stupanj obrazovanosti:

43,0% ispitanika pohađalo je samo obvezatne škole

41,4% ispitanika završilo je trogodišnje ili četverogodišnje srednje škole

7,7% ispitanika ima višu stručnu spremu

7,9% ispitanika ima visoku stručnu spremu, titulu magistra ili doktora.

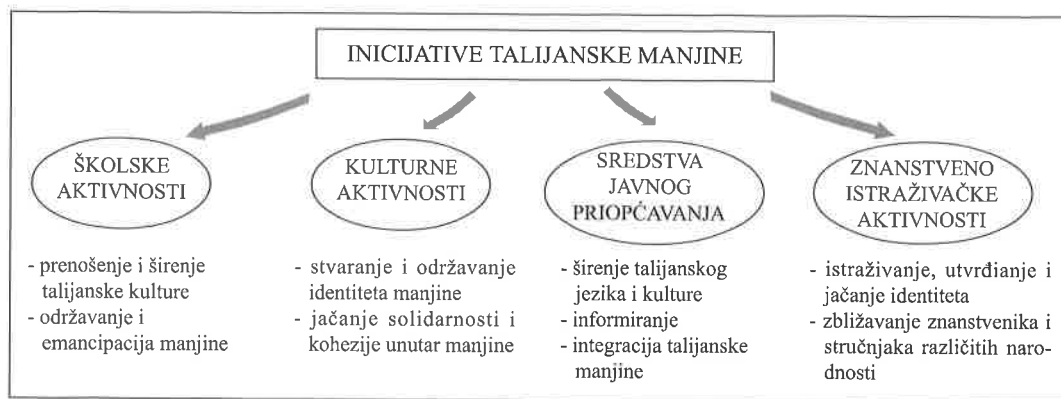
Naravno, rezultate toga istraživanja treba uzeti s određenom rezervom, no pretpostavka je da i oni daju okvirnu sliku strukturnih obilježja talijanske manjine. Velika je šteta što ne postoje točni podaci za cjelokupnu talijansku manjinu jer poznavanje socio-demografskih i socio-ekonomskih značajki određene skupine može uvelike pridonijeti njezinu boljem i uspješnijem razvoju u budućnosti.

KULTURNO-GEOGRAFSKE ZNAČAJKE TALIJANSKE NARODNOSTI U ISTRI

ORGANIZACIJA TALIJANSKE MANJINE

Talijanska etnička zajednica na prostorima Republike Hrvatske povezana je mrežom organizacija, ustanova i udruga koje su nastale u svrhu zadovoljavanja sve većih kulturnih i društvenih potreba zajednice. U sklopu *Talijanske nacionalne zajednice (Comunit' Nazionale Italiana)* razlikuju se dvije osnovne vrste ustanova.

Prvu čine *Zajednice Talijana (Comunit' degli Italiani)*. To su organizacije građana nastale na dobrovoljnoj osnovi koje djeluju gotovu u svim većim naseljima Istre i u Rijeci. *Zajednice Talijana* zamijenile su prijašnja *Talijanska kulturna društva (Circoli Italiani di cultura)*, a predstavljaju društveno-kulturne organizacije koje se bave kulturnim životom talijanske manjine. Na regionalnoj razini *Zajednice Talijana* tvore

Sl. 5. Inicijative talijanske manjine

Talijansku uniju (Unione Italiana). Talijanska unija ima najrazvijeniji sustav za ostvarivanje prava i zadovoljavanje političkih, kulturnih, privrednih i socijalnih potreba svojih članova. Pripadnici talijanske manjine, unutar Unije, organizirano razvijaju svoje kulturne i etničke osobitosti, njeguju svoj jezik i književnost, svoje običaje i tradiciju te surađuju s institucijama i organizacijama matične države. *Talijanska unija* definira se kao nestranačka organizacija, ali se ističe njezina politička funkcija. Prema novom Ustavu Republike Hrvatske, nacionalnim se manjinama daje mogućnost da aktivno sudjeluju u političkom životu države izabiranjem zajedničkog predstavnika koji zastupa interese nacionalnih manjina u Zastupničkom domu Hrvatskog državnog sabora.

Drugu skupinu čine različite vrste ustanova i organizacija koje obavljaju određenu vrstu aktivnosti i/ili usluga u korist talijanske manjine. Te se ustanove uglavnom financiraju iz državnog proračuna, a predviđene su za obavljanje društveno značajnih aktivnosti neophodnih za održavanje manjinske zajednice. U ovu skupinu spadaju različite školske ustanove, mreža komunikacijskih sredstava i istraživačke aktivnosti (sl. 5).

MREŽA ODGOJNO-OBRAZOVNIH USTANOVA

Najdjelotvornije sredstvo širenja i prenošenja kulture određenog naroda svakako je organizirana mreža odgojno-obrazovnih ustanova.

Talijanska je manjina posvetila veliku pažnju tim ustanovama. Na području Istre otvoreni su mnogobrojni vrtići, osnovne i srednje škole, a u sklopu Pedagoškog fakulteta u Puli otvoren je Talijanski odsjek. Do stabilizacije mreže školskih ustanova došlo je u posljednjih tridesetak godina nakon mnogobrojnih kriza nastalih stalnim smanjenjem talijanskog stanovništva. Osamdesetih godina, a naročito nakon započetih procesa demokratizacije društva, Istra je postala svjedokom ponovnog etničkog buđenja talijanske zajednice. To je dovelo do otvaranja velikog broja škola na talijanskom jeziku. U školskoj godini 1992/93 nastava na talijanskom jeziku obavljala se u 14 osnovnih škola, a pohađalo ju je 2 572 učenika i 7 srednjih škola s 1 121 učenikom. Zbog specifičnih potreba školovanja nastavničkog kadra u sklopu Pedagoškog fakulteta u Puli otvoren je Talijanski odsjek koji omogućuje školovanje na talijanskom jeziku za predškolski odgoj, razrednu nastavu i profesora talijanskog jezika i književnosti.

MREŽA SREDSTAVA JAVNOG PRIOPĆAVANJA

Sredstva javnog priopćavanja, poput školskih institucija imaju važnu ulogu prilikom identifikacije etničke manjine. Njihovo značenje i važnost za manjinsku zajednicu može se prikazati kroz sljedeće funkcije: buđenje svijesti kod pripadnika manjinske zajednice kroz valoriziranje manjinske kulture, očuvanje i održavanje tradicije i različitih kulturnih običaja manjinske zajednice,

utjecaj na političko-društveni život manjine, integracija manjinske zajednice. Sredstva javnog priopćavanja talijanske nacionalne zajednice jesu: tisak, radio, televizija i kazalište. Novinarsko-izdavačko poduzeće "Edit" nastalo je 1952. godine. Njegovo je sjedište u Rijeci. Glavna Edit-ova izdanja su dnevni list "La Voce del Popolo" koji izlazi u 50 000 primjeraka, dvotjednik "Panorama", mjesečnik za djecu "Arcobaleno", tromjesečnik za kulturu "La Battana" i godišnji pedagoški časopis "Scuola nostra". Osim novinarske aktivnosti, Edit djeluje i na području školskog i književnog izdavaštva. U sklopu *Hrvatskoga narodnog kazališta "Ivan Zajc"* u Rijeci djeluje talijanska kazališna skupina "*Il Dramma Italiano*" koja putem svojih predstava klasičnih i suvremenih talijanskih autora prenosi dio talijanske kulture. Važnu ulogu u sredstvima javnog priopćavanja imaju radio i televizija. Značajna TV postaja za talijansku zajednicu je ona u Kopru (*Tele Capodistria*). Na području Republike Hrvatske djeluje lokalna TV postaja "*TV NOVA*" sa sjedištem u Puli i radio postaje "*Radio Pula*" i "*Radio Rijeka*". U sklopu programa tih radio i TV postaja veliku ulogu imaju emisije na talijanskom jeziku.

ZNANSTVENO-ISTRAŽIVAČKE AKTIVNOSTI

Znanstvene i istraživačke aktivnosti talijanske nacionalne zajednice obavljaju se unutar dviju institucija: *Centra za povijesna istraživanja* u Rovinju i Talijanskog odsjeka *Pedagoškog fakulteta* u Puli. Mnogobrojne su i institucije koje surađuju s talijanskom zajednicom, kao npr. *Institut za Sociologiju*, *Institut za narodnosna pitanja* i *Geografski institut* iz Ljubljane; *Pedagoški fakultet* iz Pule, Rijeke i Kopra; *Fakultet političkih znanosti* i *Regionalni institut za istarsku kulturu* iz Trsta.

Centar za povijesna istraživanja (Centro di ricerche storiche) osnovan je na poticaj UIIF-a 1968. godine. Njegova je glavna uloga istraživanje povijesti talijanskog stanovništva na području Istre i Kvarnera. Uz istraživačke aktivnosti Centar je proširio svoje djelovanje i na izdavaštvo, a u sklopu Centra nalazi se i bogata znanstvena

biblioteka. Najznačajnije su publikacije: *Atti*, *Colana degli Atti*, *Quaderni*, *Monografie*, *Documenti*, *Fonti*, *Ricerche sociali*, *Etnia* i druga specijalna izdanja. Istraživačka aktivnost organizirana je u pet odjela: opća povijest regije, etnografija, dijalektologija, povijest radničkog pokreta, povijest narodnooslobodilačkog pokreta regije.

Talijanski odsjek *Pedagoškog fakulteta* u Puli također se bavi istraživačkom djelatnošću u okviru talijanske manjine, ali u relativno manjem opsegu.

TALIJANSKA MANJINA U ISTRI KAO SPONA IZMEĐU HRVATSKE I ITALIJE

Manjina sa svojim kulturno-povijesnim nasljeđem, obilježjima i identitetom može biti važan čimbenik u razvoju autohtone kulture. Međusobno prožimanje srodnih, a opet različitih kultura pridonosilo je i pridonosi stvaranju i obožavanju kulturnog života Istre.

Manjine su često i predmet bilateralnih sporazuma kojima zainteresirane države, poboljšavajući položaj manjina, razvijaju međusobne odnose. Na taj način manjine postaju čimbenikom suradnje između država.

Prvi sporazum između Hrvatske i Italije nastupio je odmah pošto su zemlje Europske unije 15. siječnja 1992. godine priznale Hrvatsku. Uslijedio je niz sporazuma od kojih je potrebno spomenuti *Ugovor* između Hrvatske i Italije o *pravima manjina* ratificiran u Hrvatskom državnom Saboru u rujnu 1997. godine i nedavno potpisan *Sporazum o zaštiti manjina* (8. srpnja 1998.). Navedenim se sporazumima uređuju status i prava talijanske manjine u Hrvatskoj. Priznaje se autohtoni karakter i jedinstvo talijanske manjine, potvrđuju se njezina ranije stečena prava (Osimskim sporazumima između Italije i bivše Jugoslavije), priznaje se Talijanska unija kao organizacija koja predstavlja talijansku manjinu, priznaje se pravo talijanske manjine na ravnopravnu uporabu jezika i pisma koje je utvrđeno u općinama ili pojedinim naseljima općina prema dva osnovna načela: ili je cijelo područje općine utvrđeno kao dvojezično ili su utvrđena pojedina područja općine na kojima se to pravo

ostvaruje. Spomenutim se bilateralnim sporazumima na isti način reguliraju status i prava hrvatske manjine koja živi u Italiji.

Na taj način manjinski narodi postaju spona između dviju kultura i komplementarnih gospodarstava te pridonose razvoju stabilnih odnosa dviju susjednih, prijateljskih zemalja.

ZAKLJUČAK

Na prostoru istarskog poluotoka stoljećima su živjeli zajedno autohtoni stanovnici talijanskog, hrvatskog i slovenskog govora, koji su s vremenom stvorili četiri najvažnija elementa za zajedničko življenje: suživot, ravnotežu, jedinstvo i toleranciju. Nažalost, zbog političkih razloga ta su četiri elementa bivala ponekad narušena. To je naročito došlo do izražaja nakon prvog i drugog svjetskog rata, koji su doveli do

tragičnih egzodusa prvo Hrvata, a kasnije Talijana. No, ni drame takvih razmjera nisu na području Istre rezultirale mržnjom i revanšizmom kakav bi se mogao očekivati. Suživot (convivenza) u Istri vrijednost je nastala u uvjetima povijesne nužnosti zajedničkog življenja. Ta je vrijednost izbijala na površinu i u razdobljima najvećih sukoba i predstavljala osnovu na kojoj se uvijek iznova mogao reafirmirati multikulturalizam kao bitno obilježje i specifičnost Istre. Talijansko stanovništvo u Istri upravo je dokaz tome. Različitost talijanske manjine nije bila prepreka, već je to čimbenik koji pridonosi obogaćivanju političkoga, kulturnog i društvenog identiteta Istre. Talijanska je manjina bitna komponenta istarske svakodnevnice.

Istra, kako u Hrvatskoj, tako i u širem europskom okviru, predstavlja model multietičnosti, suživota i nacionalne tolerancije.

LITERATURA

- Banovac, Boris (1996.): Etničnost i regionalizam u Istri: povijesni rakurs i suvremeni kontekst; Migracijske teme, 4, god. 12, Zagreb.
- Bašić, Ksenija (1990.): Istra - pregled stanovništva i naseljenosti, Geografski horizont, 2, Zagreb
- Bertoša, Miroslav (1995.): Istra: Doba Venecije (XVI. - XVII. stoljeće), ZN "Žakan Juri", Pula
- Bratulić, Vjekoslav (1974.): O nekim općim i posebnim problemima etničkog sastava Istre u prošlosti, Znanstveni skup "Susreti na dragom kamenu", 4, Pula.
- Esposito, Michele (1996.): La comunità nazionale Italiana in Istria, Fiume e Dalmazia, Università popolare di Trieste, Trieste.
- Gelo, Jakov (1987.): Deografske promjene u Hrvatskoj od 1780. do 1981., Globus, Zagreb.
- Giuricin, Luciano (1986.): Bez sustezanja o povijesti jednog iseljavanja, Dometi, 4, Zagreb
- Il confine mobile (1996.): Atalante storico dell'alto adriatico 1866. - 1992., Istituto regionale per la storia del movimento di liberazione nel Friuli-Venezia Giulia, Edizioni della Laguna.
- Klemenčić, M., Kušar, V., Richter, Ž. (1993.): Promjene narodnosnog sastava Istre, Društvena istraživanja, 4-5, Zagreb
- Korenčić, Mirko (1979.): Naselja i stanovništvo SR Hrvatske od 1857. do 1971., JAZU, Zagreb.
- Križman, Mate (1993.): O autohtonosti Istrana, Istarska Danica, Istarsko književno društvo "Juraj Dobrila", Pazin.
- Miculian, Antonio (1990.): Storiografia e pubblicistica sull'esodo-considerazioni critiche, Centro di ricerche storiche-Rovigno, Quaderni, Volume X, Rovigno.
- Mladina, Josip (1967.): Gradinska naselja u Istri, Istarski mozaik, 1-2, Pula.
- Nejašmić, Ivo (1980.): Migracija kao faktor demografskih promjena u Pazinštini, Teme o iseljeništvu, 9, Zagreb.

- Perselli, Guerrino (1993.): I censimenti della popolazione dell'Istria, con Fiume e Trieste, e di alcune città della Dalmazia tra il 1850 e il 1936, Centro di ricerche storiche-Rovigno, Etnia IV, Trieste-Rovigno.
- Popis stanovništva 1991., Narodnosni sastav stanovništva Hrvatske po naseljima, Dokumentacija 881, RZ za statistiku, Zagreb 1992.
- Radetić, Ernest (1944.): Istra pod Italijom, Autorova naklada, Zagreb.
- Radin, Furio (1995.): Il gruppo etnico Italiano e la nuova democrazia, L'Istria come risorsa per nuove convivenze, Istituto di sociologia internazionale di Gorizia, Gorizia.
- Radin, F., Bergnach, L. (1992.-1993.): La minoranza italiana in Istria, Fiume e Quarnero-bisogni e aspettative verso la cultura italiana, l'Europa, il futuro; Indagine svlta per conto del Ministero degli Affari Esteri del Governo Italiano allo scopo di fornire un supporto all'azione politica, economica e culturale dell'Unione Italiana dell'Istria, Fiume e Quarnero, I.S.I.G. Gorizia.
- Rogić, Veljko (1982.): Regionalna geografija Jugoslavije (prirodna osnova i historijska geografija) Školska knjiga, Zagreb.
- Roglić, Josip (1950.): Osobine i važnost novooslobođenih krajeva; Kongres geografa Jugoslavije I, Geografsko društvo u Zagrebu, Zagreb.
- Roglić, J., Maixner, R., Čermelj, L., Gržetić, M., Pucić, I. (1946.): Cadastre National de l'Istrie, L'Institut Adriatique, Sušak.
- Statistički ljetopis 1992., Državni zavod za statistiku, Zagreb, 1992.
- Tatalović, Siniša (1997.): Manjinski narodi i manjine, SKD Posvjeta, Zagreb.
- Žerjavić, Vladimir (1993.): Doseljavanja i iseljavanja s područja Istre, Rijeke i Zadra u razdoblju 1910.-1971., Društvena istraživanja, 4-5, Zagreb.
- Žuljić, Stanko (1994.): Hrvatska Istra, Globus, Zagreb.